

INTERVJU S KAREN ARMSTRONG
(INTERVJU VODILA: ANDREA BISTRICH)

PODJELE U NAŠEM SVIJETU NISU REZULTAT RELIGIJE

Karen Armstrong bila je katolička svećenica sedam godina prije nego što je napustila svoj red i otišla u Oxford. Danas je jedna od najuglednijih teologinja i autorica brojnih bestsellera o velikim svjetskim religijama i njihovim utemeljiteljima. Jedna je od osamnaest vodećih članova inicijative *Savez Civilizacija (Alliance of Civilizations)*, koju je potaknuo bivši generalni sekretar UN-a Kofi Annan, a čiji je cilj borba protiv ekstremizma i snaženje dijaloga između Zapada i islamskog svijeta. Prenosimo njen razgovor s njemačkom novinarkom Andreom Bistrich o politici, religiji, ekstremizmu i zajedničkim perspektivama.

A. BISTRICH: Jedanaesti septembar postao je simbol glavnih, nepremostivih neprijateljstava između islama i Zapada. Nakon napada, mnogi Amerikanci pitali su: „Zašto nas mrže?“ I eksperti su na brojnim okruglim stolovima raspravljali o tome je li islam u bitnome nasilna religija. Je li to tako?

K. ARMSTRONG: Sigurno, nije tako. Mnogo više nasilja je u Bibliji negoli u Kur'anu. Ideja da se islam nametnuo mačem zapadna je fikcija, proizvedena za vrijeme križarskih vojni, kada su, ustvari, zapadni kršćani vodili brutalni sveti rat protiv islama. Kur'an zabranjuje agresivno ratovanje i dozvoljava rat jedino u samoodbrani: u trenutku kada neprijatelj moli za primirje, Kur'an insistira na obavezi muslimana

da polože oružje i prihvate bilo koje ponuđene uvjete, čak i ako su oni nepovoljni. Nadalje, muslimanski zakon zabranio je muslimanima da napadaju zemlje u kojima im je bilo dopušteno da slobodno prakticiraju vjeru, ubijanje civila bilo je zabranjeno kao i uništavanje privatnog vlasništva i upotreba vatre u ratovanju.

A. BISTRICH: Osjećaj polarizacije zaoštren je nedavnim kontraverzama – danskim karikaturama poslanika Muhameda, preko Papinih opaski o islamu, do pitanja priječi li pokrivanje lica integraciju muslimana. Sva ova pitanja odnose između islama i Zapada dovela su do ruba. Postoji li doista takva fundamentalna nespojivost između *kršćanskog Zapada i muslimanskog svijeta* danas?

K. ARMSTRONG: Podjele u našem svijetu nisu rezultat religije ili kulture, već su politički utemeljene. Postoji neravnoteža moći u svijetu i bespomoćni počinju dovoditi u pitanje hegemoniju velikih sila, proglašavajući svoju nezavisnost od njih, često za to koristeći jezik religije. Znatan dio onoga što nazivamo fundamentalizmom može se često tumačiti kao religijska forma nacionalizma, kao potvrda identiteta. Stari evropski nacionalistički ideal devetnaestog stoljeća izgubio je sjaj i oduvijek je bio stran Srednjem Istoku. U muslimanskom svijetu ljudi se iznova definiraju prema svojoj religiji u pokušaju da se vrate svojim korijenima nakon velikog kolonijalističkog prekida.

A. BISTRICH: Što je uvjetovalo da se fundamentalizam danas čini toliko prevladajućim?

K. ARMSTRONG: Militantna pobožnost koju nazivamo fundamentalizmom buknuła je u svakoj od velikih svjetskih religija u toku 20. stoljeća. Postoji fundamentalistički budizam, kršćanstvo, judaizam, sikizam, hinduizam i konfučijanizam, kao što postoji i fundamentalistički islam. Od tri monoteističke religije, judaizma, kršćanstva i islama, u islamu se fundamentalistički pravac javio najkasnije, tokom šezdesetih godina 20. stoljeća. Fundamentalizam predstavlja revolt protiv sekularnog modernog društva u kojem se odvaja religija od politike. Gdje god je uspostavljena zapadnjačka sekularistička vlast, javljaju se uporedo vjerski kontrakturni protestni pokreti, u znak svjesnog odbijanja. Fundamentalisti žele ponovo dovesti Boga/religiju sa sporednog kolosijeka, na koji su bili prognani u modernoj kulturi, u središte zbiivanja. Svaki fundamentalizam ukorijenjen je u dubokom strahu od uništenja. Bilo židovski, kršćanski ili muslimanski, svi fundamentalisti uvjereni su da ih sekularno ili liberalno društvo želi izbrisati. To nije tek paranoja: židovski fundamentalizam imao je dva središnja impulsa – jedan nakon nacističkog holokausta, a drugi nakon Yom Kippur rata 1973. godine. U nekim dijelovima Srednjeg Istoka sekularizam je bio uspostavljen na tako brz i agresivan način da ga se doživjelo kao smrtonosni napad.

A. BISTRICH: Tek nedavno, bivši američki predsjednik Jimmy Carter prvi je istaknuo važnu činjenicu da se fundamentalizam također može pronaći i u politici, kada je obznanio svoju zabrinutost nad rastućim stapanjem religije i države u Bushovoj administraciji i nad elementima fundamentalizma u Bijeloj kući. Carter smatra da su ti znakovi religijskog fundamentalizma također primjenjivi i na neokonzervativce. Čini se da postoji temeljni prijekor između, s jedne strane, tzv. tvrde linije ili konzervativaca i, s druge strane, progresivnih snaga. Je li to tipičan fenomen današnjeg svijeta?

K. ARMSTRONG: Sjedinjene Američke Države nisu u tome usamljene. Da, prisutna je nova netolerantnost i agresivnost i u Evropi i u muslimanskim zemljama i na Srednjem Istoku. Kultura je uvijek – i uvijek je bila – sporna. Uvijek postoje ljudi koji imaju drukčije viđenje o svojoj zemlji i koji su se spremni za to boriti. Američki kršćanski fundamentalizam ne odobrava demokratiju i istina je da mnogi neokonzervativci, od kojih mnogi inkliniraju prema takvom fundamentalizmu, imaju vrlo tvrda, ograničena stajališta. Ovo su opasna i složena vremena i kada su ljudi uplašeni tada imaju tendenciju povlačenja u ideološka geta i građenja novih barijera protiv *drugih*. Demokratija je doista ono što religiozni ljudi nazivaju državom milosti. Ona je ideal koji se rijetko dostiže, koji zahtijeva neprestano potvrđivanje kako ne bi bio izgubljen. Sami smo mi – Amerikanci i Evropljani – podbacili u pogledu demokratije u vrijeme tzv. rata protiv terora.

A. BISTRICH: Možete li imenovati političke razloge koje prepoznajete kao glavne uzroke rastuće podjele između muslimanskih i zapadnih društava?

K. ARMSTRONG: Modernizacija je a Srednjem Istoku usporena arapsko-izraelskim sukobom, koji je postao simboličan za kršćanske, jevrejske i muslimanske fundamentaliste i on je gorući problem. Ako se ne iznađe pravično političko rješenje, zadovoljavajuće za *sve* strane, nema nade za mir. Tu je i pitanje nafte, koje je učinilo neke od ovih zemalja metom zapadnjačke

pohlepe. Na Zapadu, kako bi se zadržala strateška pozicija i jeftina opskrba naftom, uvijek smo podržavali vladare poput iranskih šahova, saudijskih vladara i, u početku, Saddama Husseina, koji su uspostavili diktatorske režime i kočili bilo kakvu normalnu opoziciju. Džamija je bila jedino mjesto na kome su se ljudi osjećali slobodnima da izraze svoju patnju. Moderni svijet je bio vrlo nasilan. Između 1914. i 1945. godine, sedam miliona ljudi umrlo je u Evropi zbog ratova. Ne trebamo biti iznenađeni da je i moderna religija također postala nasilna; ona često imitira nasilnost koju propovijedaju sekularni političari. Najveći dio nasilja i terora koji nas zabrinjava u muslimanskom svijetu javio se u režimima gdje su ratovi, progonstva i sukobi bili traumatični i gdje su postali hroničnog karaktera, kao što je to na Bliskom Istoku, u Palestini, Afganistanu, Pakistanu, Kašmiru.

A. BISTRICH: U kontekstu arapsko-izraelskog sukoba, rekli ste da je za muslimane on postao simbolom njihove nemoći u modernom svijetu. Što to doista znači?

K. ARMSTRONG: Arapsko-izraelski sukob počeo je, na obje strane, kao čisto sekularni konflikt oko zemlje. Cionizam je započeo kao pobuna protiv religijskog judaizma i na početku su mnogi ortodokсни rabini osudili cionizam kao blasfemičnu sekularizaciju zemlje Izraela, jednog od najsvetijih simbola judaizma. Isto tako, ideologija PLO-a bila je sekularna – mnogi su Palestinci, dakako, kršćani. Ali, nažalost, dopustilo se da se sukob zatruje: na obje strane sukob je dobio sveti karakter i sada je mnogo teže iz njega izići. U većini fundamentalističkih pokreta, određena pitanja zadobijaju simboličku vrijednost i počinju predstavljati sve ono što nije u redu s modernitetom. U judaizmu, tako, sekularna država Izrael inspirira svaki fundamentalistički pokret, jer ona predstavlja uvođenje sekularnog etosa u jevrejski religijski život. Neki židovski fundamentalisti strastveno su za državu Izrael i vide ju kao svetu i nedodirljivu; uključivanje u izraelsku politiku sveti čin – *tikkun*, obnavljanje svijeta; izgradnja naselja na okupiranoj teritoriji također je sveti akt – *tikkun* i neki vjeruju da će to ubrzati dola-

zak Mesije. Ali, ultraortodokсни Jevreji su protiv države Izrael: neki je vide kao zlo i sramno djelo (židovi bi trebali čekati dolazak Mesije kako bi obnovili religijsku državu na Svetoj zemlji), dok je drugi gledaju na potpuno neutralan način i drže se po strani što je dalje moguće. Mnogi židovi također doživljavaju Izrael poput feniksa uskrslog na pepelu Auschwitza. Ali, mnogim muslimanima loše stanje Palestinaca predstavlja sve ono što je loše u modernom svijetu. Činjenica da je 1948. godine 750.000 Palestinaca moglo izgubiti svoje domove sa očitim odobravanjem svijeta, simbolizira nemoć islama u modernom svijetu vis-a-vis Zapada. Kur'an podučava da će, ako muslimani žive pošteno i pravično, njihova društva napredovati jer će biti usklađena sa temeljnim zakonima Univerzuma. Islam je uvijek bio religija uspjeha, od jedne pobjede do druge, ali muslimani nisu u stanju napraviti nikakav napredak protiv sekularnog Zapada i loša situacija Palestinaca sumira tu nemoć. Jeruzalem je također treće najsvetije mjesto u islamskom svijetu i kada muslimani vide svoju svetinju Haram el-Šerif (Uzvišeno Svetište, također poznato i kao Hram na Stijeni) okruženu visokim izraelskim naseljima i osmatračnicama i kada osjete da njihov sveti grad svakim danom izmiče iz njihova dosega, to simbolizira njihov okupirani identitet. Međutim, važno je primijetiti da su Palestinci prihvatili religijski artikuliranu ideologiju razmjerno kasno – dugo nakon što je islamski fundamentalizam postao snažan u zemljama poput Egipta ili Pakistana. Njihov pokret otpora ostao je sekularan u karakteru sve do prve intifade 1987. godine. I važno je, također, naglasiti da je Hamas, naprimjer, u mnogočemu različit od pokreta poput El-Kaide, koja ima globalne ambicije. Hamas je pokret otpora, on ne napada Amerikance ili Britance, već se koncentrira na borbu protiv okupacijskih sila. To je, opet, jedan drukčiji primjer *fundamentalizma* kao religijska forma nacionalizma. Arapsko-izraelski sukob postao je od središnje važnosti i za kršćanske fundamentaliste u Sjedinjenim Američkim Državama. Oni vjeruju da se, ako židovi nisu u svojoj zemlji, ispunjavajući time stara proročanstva, Krist neće moći vratiti u slavi. Tako da su oni pasionirani cionisti, ali ta je ideologija također i antisemitistička, jer

oni vjeruju da će u Zadnjim danima Antikrist masakrirati židove u Svetoj zemlji ako ne prihvate krštenje.

A. BISTRICH: Mislite li da Zapad ima određenu odgovornost za ono što se događa u Palestini?

K. ARMSTRONG: Zapadni svijet ima odgovornost prema svakome ko pati u svijetu. Mi smo među najbogatijim i najmoćnijim zemljama svijeta i ne možemo ni moralno ni religijski stajati po strani i svjedočiti siromaštvo, oduzimanje imovine, nepravdu bilo da se to događa u Palestini, Kašmiru, Čečeniji ili u Africi. Ali, Zapad ima posebnu odgovornost za arapsko-izraelsku situaciju. U Balfourovoj deklaraciji (1917.), Britanija je potvrdila jevrejsku domovinu u Palestini i ignorirala aspiracije Palestinaca, kao i oduzimanje njihove imovine. I danas Sjedinjene Američke Države podupiru Izrael politički i ekonomski i također nastavljaju ignorirati položaj Palestinaca. To je opasno, jer Palestinci neće otići i, sve dok se ne nađe rješenje koje garantira sigurnost Izraelcima i koje daje političku nezavisnost i sigurnost obespravljenim Palestincima, nema nade za svjetski mir.

A. BISTRICH: Naglasili ste važnost *trostruke vizije* – sposobnost da se sukob sagledava sa perspektive islamske, jevrejske i kršćanske zajednice. Možete li pojasniti svoje stajalište?

K. ARMSTRONG: Tri Abarahamove religije – judaizam, kršćanstvo i islam – mogu i trebaju biti razumijevane kao jedna religijska tradicija koja se usmjerila u tri različita pravca. Uvijek sam pokušavala tako ih tumačiti. Nijedna nije superiorna onoj drugoj, svaka od njih ima svoj osobiti karakter, svaka od njih svoje vlastite lomove. Židovi, kršćani i muslimani štiju istog Boga i dijele iste moralne vrijednosti. U knjizi *Povijest Boga*, nastojala sam pokazati da su tokom njihove historije židovi, kršćani i muslimani postavljali ista pitanja o Bogu i došli do vrlo sličnih odgovora – tako da postoje vrlo slična razumijevanja židova i muslimana o inkarnaciji, naprimjer, i vrlo slična o poslanstvu. U *Borbi za Boga*, pokušala sam pokazati koliko su u sve tri vjere slični fundamentalistički pokreti.

Židovi, ipak, oduvijek teško prihvataju kasnije vjere, kršćanstvo i islam; kršćanstvo je oduvijek imalo nelagodan odnos prema judaizmu, ranijoj vjeri, a islam je smatralo blasfemičnom imitacijom objave. Kur'an, međutim, ima pozitivan stav i prema judaizmu i prema kršćanstvu i neprestano navodi kako Muhammed nije došao da bi dokinuo ranije objave *naroda Knjige*; ne možete biti musliman ako ne štujete ranije poslanike, Abrahama/Ibrahima, Davida/Davuda, Noa/Nuha, Mojsija/Musaa i Isusa/Isaa – koje muslimani smatraju svojim poslanicima, kao što se to, uostalom, navodi i u mnogim dijelovima Novog zavjeta. Lukino evanđelje naziva Isusa, od početka do kraja, poslanikom: ideja da je Isus božanske prirode kasnije je razvijena i u pravilu krivo shvaćena od kršćana.

Nažalost, religiozni ljudi vole sebe smatrati isključivim posjednicima istine: oni smatraju da samo oni pripadaju jednoj jedinoj istinitoj vjeri. Ali, to je egoizam i on nema nikakve veze sa stvarnim vjerovanjem koje podrazumijeva zaboravljanje ega.

A. BISTRICH: Često se čini da religiozni ljudi nisu nužno i saosjećajni, tolerantniji, miroljubljiviji ili duhovniji od drugih. Amerika je, naprimjer, vrlo religiozna zemlja, a istovremeno je i zemlja s najvećim ekonomskim i društvenim nesrazmjerima. Što nam to govori o potrebi i svrhi religije?

K. ARMSTRONG: Sve svjetske religije ustrajavaju na tome da je jedini ispit bilo kojeg tipa religioznosti da ona mora voditi ka saosjećajnosti u praktičnom životu. Gotovo su sve razvile jednu vrstu Zlatnog pravila: „Ne čini drugima ono što ne bi učinio ni samome sebi“. To od nas iziskuje da se zagledamo u naša vlastita srca i da otkrijemo što je to što nam zadaje bol i da tada odbijemo, pod bilo kojim okolnostima, nanositi bol bilo kome. Saosjećanje zahtijeva da *osjećamo* sa drugim, da sebe izmaknemo iz središta svoga svijeta i da u njega smjestimo drugog. To je temeljna poruka Kur'ana i Novog zavjeta („Ja mogu imati vjeru koja pomiče stijene“, kaže Sv. Pavle, „ali ako mi nedostaje milosrđa, moja mi vjera ne koristi“). Rabin Hillel definira Zlatno pravilo okosnicom judaizma. Sve drugo je, kaže,

„tumačenje“. Isto je učenje i konfučijanizma, taoizma, hinduizma i budizma. Nastojala sam to pokazati u jednoj od mojih posljednjih knjiga, *Velika transformacija*.

Sve tradicije ustrajavaju na tome da nije dovoljno tek pokazati saosjećanje u svom neposrednom okruženju. Morate posjedovati ono što Kinezi nazivaju *jian ai*, brigu prema svakome. Ili, kako stoji u židovskom zakonu: „Poštuj stranca“. „Voli svoje neprijatelje“, rekao je Isus; ako voliš samo one iste sebi, tada je to tek zaradi vlastitog interesa i jedan vid grupnog egoizma. Tradicije također podučavaju da će nas jedino svakodnevna, neprestana saosjećajnost – a ne usvajanje ispravnih *vjerovanja* ili ispravnog seksualnog ponašanja – dovesti u prisutnost onoga što se naziva Bog, Nirvana, Brahma ili Tao. Religija je, dakle, neodvojiva od altruizma.

Zašto, onda, religiozni ljudi nisu saosjećajni? Što to govori o njima? Saosjećanje nije široko rasprostranjena vrlina. Mnogi religiozni ljudi radije vole biti *pravedni* negoli saosjećajni. Ne žele odustati od svoga ega. Oni žele religiju koja im daje blagu duhovnu okrepu jednom sedmično kako bi se mogli vratiti svojim uobičajenim, sebičnim životima, nepovrijeđeni zahtjevima svoje tradicije. Religija je naporan rad: malo to ljudi čini na dobar način. Ali, jesu li sekularisti išta bolji? Mnogi će sekularisti odobravati ideal saosjećajnosti, ali biti jednako sebični kao i religiozni ljudi. Neuspjeh religioznih ljudi da budu saosjećajni ne govori nam ništa o *religiji*, već nam kazuje o *ljudskoj prirodi*. Religija je metod; morate je staviti u praksu kako bi otkrili njenu istinu. Ali, nažalost, malo to ljudi čini.

ISLAM I ZAPAD

A. BISTRICH: Raspravljajući o Zapadnim predodžbama pravde i demokratije na Srednjem Istoku, britanski dopisnik *The Independenta* Robert Fisk kaže: “Stalno ponavljamo kako bi Arapi... voljeli imati našu sjajnu, krhku demokratiju, da bi se voljeli osloboditi tajne policije i diktatora, koje smo mi u najvećoj mjeri tamo postavili. Ali, oni bi se voljeli osloboditi i od nas. I žele pravdu koja je mnogo važnija od *demokratije*“. Treba li Zapad shvatiti da muslimani mogu upravljati modernom državom, ali

da pritome nije riječ o tipu demokratije koju bismo mi voljeli vidjeti?

K. ARMSTRONG: Kao što su pojasnili muslimanski intelektualci, islam je kompatibilan s demokratijom, ali demokratija je, nažalost, stekla loš glas u mnogim muslimanskim zemljama. Čini se da je Zapad neprestano ponavljao: Vjerujemo u slobodu i demokratiju, ali *vama* moraju vladati diktatori poput šaha ili Saddama Husseina. Čini se da postoji dvostruki standard. Robert Fisk je u pravu. Kada sam nedavno bila u Pakistanu i citirala gospodina Busha: „Oni mrže našu slobodu!“, čitav se auditorij grohotom nasmijao.

Demokratija ne može biti nametnuta oružjem, tenkovima i prisilom. Moderni duh sastoji se od dva temeljna elementa i ako oni nedostaju, bez obzira na broj borbenih aviona, kompjutera ili nebodera, vaša država nije uistinu *moderna*.

Prvi od njih je *nezavisnost*. Modernizacija Evrope od 16. do 20. stoljeća obilježena je deklaracijama nezavisnosti na svim frontovima: religijskom, intelektualnom, političkom, ekonomskom. Ljudi su zahtijevali slobodu mišljenja, invencija i stvaranja.

Drugi element je *inovacija*. Uvijek smo stvarali nešto novo, postojao je dinamizam i uzbuđenje u tom procesu, iako je to iskustvo često bilo traumatično. Ali, u muslimanskom svijetu modernitet nije došao sa nezavisnošću, već sa kolonijalnim podjarmljivanjem. Muslimani i dalje nisu slobodni, jer zapadne vlade često, iza scene, kontroliraju njihovu politiku kako bi osigurale opskrblijevanje naftom itd. Umjesto nezavisnosti, u muslimanskom svijetu vlada nezdrava ovisnost i gubitak slobode. Sve dok se ljudi *ne osjećaju* slobodnima, svaka *demokratija* biti će vještačka i izopačena. Modernitet muslimanima nije došao ni sa inovacijama. Zato što smo bili toliko ispred, muslimanski nas je svijet mogao tek kopirati, tako da je, umjesto inovacije, riječ tek o imitaciji. Znamo iz vlastitih života da je veoma teško, gotovo nemoguće, biti kreativan ako se osjećate napadnutim. Muslimani se često osjećaju defenzivno i to otežava kreativnu modernizaciju i demokratizaciju – osobito ako ste okruženi vojskom, tenkovima i okupacionim silama na svojim ulicama.

A. BISTRICH: Vidite li ikakvu zajedničku osnovu između zapadnog svijeta i islama?

K. ARMSTRONG: To će jedino biti moguće ako se riješe politička pitanja. Postoji veliki zajednički temelj između ideala islama i modernog zapadnog ideala i mnogi muslimani su to oduvijek shvatili. Na početku 20. stoljeća, gotovo je svaki muslimanski intelektualac bio zaljubljen u Zapad i želio da njihove zemlje izgledaju poput Britanije ili Francuske. Neki su od njih čak tvrdili da je Zapad *islamskiji* od nemoderniziranih muslimanskih zemalja, jer se u svojim modernim ekonomijama uspio više približiti temeljnom učenju Kur'ana koje nalaže socijalnu pravdu i jednakost. U to vrijeme su muslimani prepoznali moderni, demokratski Zapad kao iskonski srodan. Godine 1906. muslimanski vjerski službenici vodili su zajedno sa sekularističkim intelektualcima u Iranu kampanju za uspostavljanje predstavničke vlade i ustavne vlasti. Kada su postigli svoj cilj, vrhovni ajatollah je izjavio da je novi ustav druga najbolja stvar nakon ši'jaskog Mesije, jer će ustav ograničiti tiraniju šaha. Nažalost, Britanci su potom otkrili naftu u Iranu i nikada nisu dopustili novom parlamentu slobodu djelovanja. Muslimani su se razočarali u Zapad zbog posljedica zapadne politike: Suec, Izrael/Palestina, Zapadna podrška korumpiranim režimima itd.

A. BISTRICH: Što je sa stajališta prakse potrebno da bi se premostio jaz? Što biste vi savetovali našim vođama, našim političarima i vladama?

K. ARMSTRONG: Promjenu vanjske politike. Rješenje za Izrael/Palestinu koje osigurava sigurnost Izraelcima i pravdu i autonomiju Palestincima. Ukidanje podrške korumpiranim, diktatorskim režimima. Pravično rješenje za sveopći užas u Iraku koji je bio *izvršna* podrška grupama poput El-Kaide. Neponavljanje situacija poput onih u Ebu Graibu ili zaljevu Guantanamo. Novac za Afganistan i Palestinu. Rješenje za Kašmir. Izbjegavanje kratkoročnih rješenja koja osiguravaju jeftinu naftu. U Iraku i Libanonu prošlo ljeto vidjeli smo da naše velike vojske više nisu sposobne protiv gerile i terorističkih napada. Diplomacija je najvažnija. Ali, sumnja Zapada je danas toliko ukopana da je možda već i prekasno.

Prevela: Aida ABADŽIĆ HODŽIĆ

¹ Intervju preuzet iz magazina ISLAMICA, br.20/2007, str 40-45.